

קריאה חוזרת בכתבי דיואי בעיניים של מדריכה פדגוגית

שרון קפלן-ברקלי

אפשר להגדיר את המושג הדרכה כ"מתן הסבר כיצד יש לנהוג בפעולה מסוימת או כמתן הכשרה בתחום מסוים"¹. בתחום הכשרת המורים מוגדרת ההדרכה כתהליך אשר "עניינה טיפוח כלים ללמידה עצמית אצל המודרכים, ותכליתה לעודד אותם לקשר בין תכנים שלמדו ממקורות שונים. הציפייה היא שההדרכה תקדם תהליך של צמיחה (רגשית, קוגניטיבית ומוסרית) במודרכים ותכוון אותם ליישום תכני הלימוד ולהתאמתם המרבית לדרישות השדה"². במדריך יש שילוב של כישורי הדרכה, ייעוץ והערכה. מתוך מנוסה, מדריך פדגוגי, אחראי על תמיכה בהתפתחות המקצועית של מתכשרות להוראה או של מורים חדשים.

את ד"ר דוד ברודי הכרתי לראשונה במסגרת ההדרכה הפדגוגית לגנות במכללה. במהלך עבודתי גיליתי שההדרכה הפדגוגית היא מרכיב בעל ערך רב בהכשרת מורים. בתקופת הסתגלותי לתפקידי החדש ולסביבתי החינוכית דוד שימש עבורי כמתווך בין התנסותי בשטח, עמדותי ואמונותי החינוכיות לבין הגישה של תכנית ההדרכה הפדגוגית במכללה.

בין היתר הוא לימד אותי לכוון את ההדרכה לפרח הוראה, לילד הרך ולפעילות המתרחשת בגן כמכלול אחד. במיוחד למדתי מדוד ששיחות משוב יחד עם משוב כתוב לסטודנטית הם המקדמים את ההתפתחות המקצועית שלה. מעבר לכך למדתי את גישתו המעודדת הדרכה פעילה על ידי הדגמה במצבים שבהם הסטודנטית אינה מצליחה להוביל את הפעילות המתוכננת. למדתי להיות מדריכה פדגוגית פעילה אשר מתנסה כנדרש בפעילויות בגן ולא צופה פסיבית בלבד.

במסגרת לימודי לתואר השלישי הזדמן לי לקרוא שוב את ספרו של הפילוסוף האמריקאי, ג'ון דיואי, 'חינוך והתנסות'³. במהלך הקריאה הדהדה בראשי גישתו החינוכית

1. מילוג - המילון העברי החופשי ברשת.

2. טל ואחרים, תשס"א, עמ' 9.

3. דיואי, 1938.

של דוד. יתר על כן עלו בי תובנות חדשות מתוך העבודה המשותפת בהכשרת סטודנטיות לחינוך לגיל הרך. במאמר זה אני מבקשת להציג את הקשר ההדוק שגיליתי בין תיאוריה למעשה בהדרכה הפדגוגית כפי שהובילה דוד.

חינוך והתנסות

בספרו 'חינוך והתנסות' קידם דיואי את הפילוסופיה של החינוך המתקדם המבוסס על העיקרון שקיים "יחס הדוק ונחוץ בין התהליכים של החוויה עצמה, ההתנסות לבין החינוך".⁴ דיואי הציע להחליף את הלמידה במתכונת שהייתה בתקופתו והתבססה על טקסטים והוראה פרונטלית של המורים, בלמידה המתפתחת באמצעות התנסות פעילה וחוויתית. דיואי מתאר התנסות כעסקה או כחוויה בין היחיד לבין מי שמהווה את סביבתו בזמן התרחשות ההתנסות. הוא מגדיר את הסביבה בעת ובעונה אחת כחברתית המתייחסת לאנשים שאתם היחיד מתקשר, וכפיזית כאשר אנו מתייחסים למבנים או לחפצים דוממים. מכאן שהסביבה המיטבית לחוויות חינוכיות צריכה לשלב היבטים בין אישיים והיבטים פיזיים. באחריות המחנך לעצב סביבה לימודית שמביאה לידי ביטוי את שני ההיבטים הנ"ל ושתאפשר אינטראקציה בין הצרכים האישיים, המסוגלות והרצונות של הלומד. עיצוב נכון של הסביבה מעודד את יכולת היחיד לחשוב וליצור ידע באופן עצמאי ומשמעותי. בתהליך מקביל, גם מדריך פדגוגי שמשלב חוויה וחינוך וייתחס בהדרכתו לא רק לחוויה הבין אישית אלא גם לסביבה הלימודית שמאפיינת את מיקום ההתנסות, בין אם זה כיתת הגן, חצר המשחקים או טיול בטבע, יקדם סטודנטית עצמאית בלמידה המסוגלת ליצור ולהבין ידע חדש. דיואי מאפיין את ההוראה והלמידה כ"תהליך נמשך של עיצובו מחדש של הניסיון" (עמ' 85). התהליך מתחיל בניסיונו היומיומי של הסטודנט בגן. בהנחייתו של המדריך, ארגון ניסיון זה באופן שיטתי מוביל את הסטודנט ליצירת ידע חדש. כך המדריך הפדגוגי המכוון את הסטודנט לארגון הניסיון על ידי מציאת פתרונות לאתגרים צפויים וספונטניים בהתאם לכוחו של הסטודנט, מגרה את הסטודנט לרכוש ידע חדש וליצור כזה.

4. דיואי, 1938, עמ' 20.

חווייה איכותית

החווייה החינוכית או ההתנסות צריכה להיות על פי דיואי איכותית, לדבריו: "מעוררת את הסקרנות, מחזקת את היזמה, ומעמידה רצונות ומטרות"⁵. החווייה האיכותית יוצרת רצף של למידה ומשמעות, בונה תחושת הנאה מיידית ומשפיעה על בניית חוויות מגדילות עתידיות. דיואי מזהה את התהליך החינוכי עם צמיחה פיזית, שכלית, ומוסרית של הפרט. לדעתו, אפשר לגדול גם באופנים לא חיוביים, ולכן הוא טוען שרק תהליך המסייע לגדילה ממושכת ורבת כיוונים ייחשב לחינוכי. אנו מבינים מדבריו שיש לשים לב למהות של החווייה – האם ההתנסות מפתחת סקרנות, יזמה ומסוגלות או שמא עצלות, צמצום היכולות או צמצום עולמו (החברתי או השכלי) של הלומד? התנסות מעצימה מובילה לצמיחתו של הפרט.

חווייה חינוכית או התנסות מצמיחה

על מנת שההתנסות תהיה מצמיחה דיואי סובר שצריכים להתקיים שני תנאים: המשכיות של ההתנסות יחד עם אינטראקציה של הפרט בסביבה. 'המשכיות' משמעותה שההתנסות הפעילה נובעת מניסיון קודם ומובילה אל התנסות נוספת אשר במהותה מניעה וממריצה לימוד נוסף של הפרט. ההמשכיות יוצרת "שרשרת" של חוויות הפועלות זו על זו. בדרך זו – העבר, ההווה והעתיד מתחברים יחד באיכות הפעילות.

'האינטראקציה' – פעולת הגומלין או תגובה הדדית מתייחסת למידה שבה החווייה הפעילה המתרחשת בתוך סביבה פוגשת בצרכים הפנימיים או בשאיפות של הפרט. במילים אחרות: ניסיון חיובי יכלול איזון בין התנאים החיצוניים – הסביבה שבה נתון הסטודנט, לבין התנאים הפנימיים – כוחותיו של הסטודנט ומסוגלותו.

שילוב הרעיון של החווייה החינוכית המצמיחה בעולם ההדרכה הפדגוגית כרוך ביצירה של סביבת הלימודים ובהתאמתה לצרכים של המתכשרים להוראה. ההדרכה הפדגוגית צריכה אפוא "להבין את הצרכים והיכולות של היחידים הלומדים בזמן נתון"⁶. נראה שתפקיד המדריך על פי דיואי הוא לאפשר לסטודנט ללמוד ממגוון התנסויות, כאשר הוא מסתמך על מיומנותיו הפדגוגיות יחד עם תובנותיו האישיות על מנת להוביל את ההתנסות של הסטודנט בעבודה המעשית למפגש הדרכה חיובי. המדריך הפדגוגי מתווך בין ההתנסות

5. שם, עמ' 38.

6. דיואי, 1938, עמ' 45.

הפעילה של הסטודנט לטיב המשוב אשר יוביל את השיח ביניהם לחוויה אישית וייחודית המעצימה את הסטודנט מקצועית.

סטודנט שחווה מפגשי הדרכה מצמיחים ומקדמים במהלך הכשרתו, יפתח תחושת מסוגלות חיובית אשר תסייע לו ותחזק את זהותו המקצועית יחד עם תחושת השייכות לקהילת הגננות.

עקרונות הלמידה החברתית

דיואי שם דגש על הקשר בין ההיבט החברתי וההיבט הקוגניטיבי בתהליך החינוכי. הוא הדגיש שאת פעולותיו של היחיד ניתן להבין אך ורק מתוך ההקשר החברתי. על כן אין להפריד את הלמידה מההקשר החברתי שבו נמצא הפרט. יתר על כן התהליך החינוכי, על פי דיואי, מתרחש כאשר היחיד מתמודד עם מצבים חברתיים אמיתיים ומצליח למצוא מענה לאתגרים מציאותיים בסביבתו. נוסף לכך דיאלוג ושיח עם האחר מעודדים הרגלי חשיבה חברתיים אשר מזמינים את הלמידה החברתית ומחזקים אותה.

מהות חוויית ההדרכה היא חברתית, שכן ההתנסות בגן הילדים מאפשרת לסטודנטית להתמודד עם מצבים חברתיים אמיתיים ועכשוויים. לרוב הסטודנטית מובילה קבוצת ילדים בפעילות, כאשר צוות הגן, יחד עם המדריך הפדגוגי מסייעים לה לפתור בעיות לימודיות אמיתיות. נוסף על ניהול פעילות עניינית שיחת המשוב הכרוך בכל מפגש הדרכה בין הסטודנטית למדריך הפדגוגי עשוי לשקף שילוב של מרכיבי חיוני זה של למידה חברתית ולקדמו.

מהות החירות

ייעודו של החינוך בעיניו של דיואי הוא להכין את הלומד להשתלבות מוצלחת בחברה. לפיכך הוא טוען שעל מערכת החינוך לשקף את ערכי החברה המערבית בכלל ואת ערך הדמוקרטיה בפרט. לדעתו, יש לאפשר ללומדים חופש ביטוי לעומת הכפייה מלמעלה שאפיינה את מערכת החינוך דאז. הוא מקדם את הרעיון שכנגד המשמעת החיצונית המקובלת, לפיו יש לאפשר פעילות חופשית, בתנאי שחופש חיצוני זה יהווה אמצעי ולא תכלית. מטרתו היא להביא לחופש פנימי על ידי התפתחות הרגלי חשיבה המובילים לחופש המחשבה. חופש המחשבה מהווה תשתית של החופש האמיתי: חירות חיובית אשר מקנה ליחיד את המימונות לזהות את רצונותיו, לאזן ולהגשים אותם עם רצונותיו העתידיים יחד עם רצונותיהם של אחרים. המדריך הפדגוגי אשר מהות החירות היא נר

לרגליו בגישתו החינוכית, מקדם את הרגלי החשיבה המובילים לחופש המחשבה על ידי דרבון החשיבה העצמאית והיצירתית של הסטודנט ועיבודה. נוסף על כך המדריך הפדגוגי יאפשר לסטודנט להוביל את מיקוד מפגשי ההדרכה ביניהם למקום שבו הוא, הסטודנט, מרגיש צורך בתמיכה, הנחייה או התקדמות מקצועית.

הלימת העקרונות החינוכיים של דיואי עם גישת ההדרכה של ד"ר ברודי

להלן אציג נתונים מארבעה ראיונות עם גננות מן השטח שעברו את ההכשרה המעשית אצל ד"ר דוד ברודי במהלך השנים האחרונות. את הדוגמאות אתאר ואנתח לפי עקרונות הגישה של דיואי שהוצגו לעיל.

עקרון ההתנסות

דיואי סבר שמהות החינוך היא בהתנסות, ודגל בלמידה המתפתחת באמצעות ההתנסות הפעילה והחוויתית. גישה זו להוראה מאפיינת את גישתו החינוכית של דוד הרואה את ההוראה כהליך פעיל של יצירת משמעות, הבנה וידע חדש.

דברים שעלו מהראיונות:

כשלימדתי את הילדים בגן על הנייר דוד הציע שנכין נייר ממוחזר בגן. לא ידעתי כיצד לעשות זאת עם ילדים ודוד הזמין אותי לביתו ושם לימד אותי את כל תהליך הכנת הנייר. הוא נתן לי את הבלנדר הישן שלו וגם כל מיני בדים ליבוש הנייר (אביבית, 2015).

...עוד חוויה הייתה בהדגמה שערך לי דוד. הוא ישב עם הילדים במרכז קוביות ובנה איתם בגלילים מסלול לגולות שלהם, למדתי הרבה מיכולת השיח שלו עם הילדים, שהיא מציעה להם ולא כופה. היא מאפשרת התנסות ולא מגלה את התשובה, שהיא משתמשת בחומרים ממוחזרים ולא רצה לקנות דברים מוכנים (נטע, 2015).

עקרון חוויה חינוכית מתמשכת

לאור דבריו של דיואי, כאן אנו רואים שדוד היה מודע לצורך של המדריך הפדגוגי לבדוק את טיב ניסיון ההדרכה משתי בחינות, מן הבחינה המיידית, היינו האם השפעתה מעוררת עניין והנאה, ומבחינת השפעתה החיובית על המשך התנסותה הלימודית של המתכשרת להוראה:

כשהגן עבר מבנה, דוד סייע לי בתכנון הגן. הוא הגיע לגן, מדד יחד אתי את כל הריהוט הקיים, ואחר כך את שטח הגן. במשרד שלו ישבנו להכין דגם קטן של הגן ושל הריהוט וניסינו יחד להתאים את הריהוט בצורה הטובה ביותר. זו הייתה חוויה שבעיניי הקנתה לי גם ידע, גם חשיבה מחוץ לקופסה, וגם סבלנות כלפי תהליך (דבורה, 2015).

המשוב תמיד כלל בהתחלה דברי שבח, דברים טובים **אמתיים שהוא ראה בשטח**. דוגמאות מציאותיות אפילו קטנות. לא שבח כללי. התפעלות אמיתית. ואם יש צורך אז בסוף גם חזר עליה. ההארות שלו היו באמת הארות ולא הערות. נאמרו בלשון של הצעה וענוה. "אני חושב... ולדעתי כדאי..." ודווקא בשל כך היה קל יותר לקבל אותן. **הייתה ראייה וקבלה של הדברים שכן עשיתי וכן התקדמתי בהם** (נטע, 2015).

עקרון פעילות הגומלין או תגובה הדדית (אינטראקציה)

גישתו של דיואי מחייבת את המדריך הפדגוגי להבחין בהקשר המסייע לסטודנטית לרכוש התנסויות מעצימות ולהשתמש בגורמי הסביבה הללו להשגת התנסות מועילה למודרכת. בביקוריו בגני ילדים דוד השתלב במתרחש בסביבה הלימודית והתאים את ההדרכה שנתן לתנאי הסביבה העכשוויים על מנת לתת מענה לצרכים הפנימיים של הסטודנטית להצלחה.

באחד הביקורים של דוד בחרתי להוציא את ילדי הגן לסיור לעץ זית שנמצא בסביבה. דוד הצטרף בשמחה רבה לסיור. הייתי נרגשת, **שכחתי לגמרי את מערך הפעילות שלי והתחלתי לאלתר**. זרמתי עם הילדים, חקרנו את עץ הזית בצורה ספונטאנית וחוויתית. בדרך חזרה שרנו שירים ולבי רעש וגעש. **הייתי בטוחה שאקבל משוב שלי...** דוד פתח את שיחת המשוב במאור פנים והכריז **שזאת היתה חוויה מדהימה**. הוא כל כך נהנה מהיחס שלי

לילדים, מהלמידה ומהאווירה שנוצרה. עד היום כשאני נזכרת באירוע הזה עולה בי חיוך גדול וסיפוק אדיר (רעות, 2015).

עקרון הלמידה החברתית

דיואי מדגיש את הקשר בין ההיבט החברתי וההיבט הקוגניטיבי בתהליך החינוכי. הוא טוען שאת פעולותיו של היחיד אפשר להבין אך ורק מתוך ההקשר החברתי. בהדרכתו בגנים דוד דאג לא להפריד את הלמידה מההקשר החברתי שבו נמצאת הסטודנטית. יתר על כן דוד תמיד שם דגש על התהליך החינוכי שהתרחש כאשר הסטודנטית התמודדה עם מצבים חברתיים אמיתיים והצליחה למצוא מענה לאתגרים מציאותיים בסביבתה.

כאשר קבוצת ילדים העיפה בטעות כדור למיכל אשפה גדול ליד חצר הגן, דוד שוחח איתם ויחד הם חשבו על פתרונות איך להוציא את הכדור. דוד לא גילה להם איך לעשות זאת. הוא אפשר להם להעלות רעיונות, והם ניסו את הרעיונות שלהם כשהוא משגיח וגם נותן רעיונות משלו. **ממנו למדתי להיות שותפה לתהליך של הילדים, לאפשר להם לחשוב בעצמם ולנסות בעצמם.** כשהצליחו במשימה דוד הציע להם לכתוב סיפור על החוויה הזו, והוא ישב אתם וכתב אתם את הסיפור כדי שישתפו את כל ילדי הגן. כאן הייתה למידה נוספת. איך החיים של הילדים הופכים להיות למידה שלא נשארת בחוויה אלא הופכת להיות למידה מטאקוגניטיבית, אוריינית ויצירתית. הוא המשיך את הלמידה הלאה, העביר אותה, העצים אותה. **אני חושבת שמאז רכשתי את הכלי של תיעוד באמצעות סיפור לאורך כל שנות עבודתי בגן** (אביבית, 2015).

מהות החופש

דיואי מצדד בחינוך המבוסס על התפתחות הרגלי חשיבה המובילים לחופש המחשבה וליכולת של הלומד לאזן את רצונותיו המידיים עם שאיפותיו העתידיות. כל המראיינות ציינו כאפיון הגישה של דוד את הרצון העז שלו לעודד את החשיבה העצמאית שלהן ולפתחה.

קודם כל הוא בא ממקום מאוד לא שיפוטי... תחושת שותפות גדולה... הוא לא מתערב תוך כדי וגם אם היתה לו איזושהי הערה תמיד ביטא אותה בתור שאלה זאת אומרת: בואי

תסבירי לי את שיקול הדעת... ולפעמים היה נותן את חוות הדעת שלו – מה הוא חושב, אך לא ממקום של ביקורת אלא ממקום של חשיבה משותפת: את אומרת... בואי נחשוב על זה יחד (אביבית, 2015).

בתחילת כל הדרכה, עוד לפני שדוד ערך תצפית, הוא יזם שיחת תיאום ציפיות. דוד שאל מה אני מצפה מההדרכה, מה חשוב לי שיהיה מוקד ההדרכה. דבר זה יצר אצלי כסטודנטית בתחילת הדרך ביטחון ומיקוד. למדתי במהלך שנת ההדרכה להיות ממוקדת ולדעת לבקש הדרכה על הדברים שבהם הרגשתי שאני זקוקה להדרכה (נטע, 2015).

סיכום

לסיכום, בעקבות העיון מחדש בספרו של דיואי 'התנסות וחינוך', יחד עם נתונים שנאספו ונותחו מצאתי שגישת ההדרכה של ד"ר ברודי הולמת את העקרונות החינוכיים של דיואי. ד"ר דוד ברודי בהדרכתו סטודנטיות במסלול הגיל הרך וגננות מתחילות, יישם את מונח חוויית הלמידה החיובית של דיואי. הוא ידע לזהות את הצרכים, את היכולות ואת התחושות של מתכשרות ההוראה יחד עם האופי המיוחד של הגן שבו הן התנסו. יתר על כן חוויית הלמידה החיובית שהוא יצר הצמיחה דורות של גננות מוכשרות, חושבות באופן עצמאי, יוזמות וממשיכות את תהליך ההוראה בגיל הרך על פי העקרונות הללו.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

J. Dewey, *Experience and Education*, New York 1938.

ק' טל, א', בכר, ד', וייסבורט, ר' סנדרוביץ וא' שמר, **הדרכה כתינוך לקראת אוטונומיה**, רעננה תשס"א.

מילוג המילון העברי החופשי ברשת <https://milog.co.il>.

דיואי, 1938

טל ואחרים, תשס"א

מילוג